

SORSKÉRDÉSEK

A nemzeti örökségről

Az UNESCO közgyűlése 1972-ben határozatot hozott a világ kulturális (és természeti) örökségének védelméről. Lényege abból a felismerésből fakad, hogy a földkerekség legfontosabb kulturális emlékei (s éppígy a természetiek) nemcsak egy hely, nemcsak egy nép vagy nemzet örökségét képezik, identitását fejezik ki, hanem az egész emberiséget. Ha Velence vagy a gizehi piramisegyüttes kárt szenvedne, ne adj' Isten elpusztulna, nemcsak a lagúnaváros és Kairó, Olaszország meg Egyiptom lenne ezáltal szegényebb, de a világ minden embere, az egyetemes emberiség. A világörökség egyezményéhez azóta az államok túlnyomó többsége csatlakozott (Magyarország 1985-ben), az ekként nyilvántartott emlékek, együttesek, természeti értékek száma idén már 336.

Az UNESCO e fontos és oly hamar népszerűvé vált akciója járhatott az építészeti örökség azon szerelmeseinek és féltőinek fejében, akik 1989 augusztusában útjára indították Magyarországon a nemzeti örökség védelmének mozgalmát. A kezdeményezés Szekszárdon történt az ott folyó Országos Honismereti Akadémián, közvetlen elindítója Ghyczy Tamás népművelő volt. A dolog aktualitását az adta, hogy az akkor folyó társadalmi átalakulás közepette megnőtt annak a veszélye, hogy egyesek csak gazdasági értéket, csak profitszerzési lehetőséget látnak a műemlékekben, nem gondolva azok kulturális, tudatot formáló és kifejező fontosságára, arra, hogy azok identitást is kifejeznek, nem csak hasznosságot. Ez idő tájt kezdődött az a máig is alig csituló demagógia, ami a budai vártól Fertődig mindent eladott volna bárkinek, aki azért dollárt vagy márkát kínál. A honismeret Szekszárdon összejött művelői abból indultak ki, hogy az ország építészeti örökségének védelmében mind jobban mozgósítani kell a társadalmat a hivatásos műemlékvédelem támogatásában, de míg helyi szinten erre nagyrészt alkalmasak (s főleg léteznek) a város- és községvédő egyesületek, nincs olyan társadalmi szervezet vagy bizottság, amelyik országos átlátással tenné ugyanezt a legfontosabb nemzeti jelentőségű műemlékek esetében. Azokéban, amelyek a magyarság, a nemzet identitásának kifejezői, s éppen ezért különös gondosságot, körültekintést igényelnek.

Mindezen megfontolásból született az az elhatározás, hogy létre kell hozni egy olyan, pártoktól független és nem államilag irányított bizottságot, amelyik társadalmi ráhatással a nemzet szellemi tulajdonaként védi az ország legfontosabb műemlékeit és együtteseit. Együttműködik a professzionális műemléki szervezetekkel, a helyi önkormányzatokkal (akkor még tanácsokkal), segíti azok munkáját, de természeténél fogva hatósági feladatokat nem lát el, arra nem jogosult. Éppen így pénzeket se oszt, hiszen azzal nem is rendelkezik. Így hívták létre a Nemzeti Örökség Bizottságát.

Az akkori elhatározásoknak megfelelően a NÖB-nek 67 tagja van. Ebből 33-at az építészeti jellegű nemzeti örökségben érdekelt társadalmi szervezetek, tanintézetek, továbbá az egyházak, a műemléki felügyelőségek delegáltak, további 33-at pedig a bizottság ügyvezető elnöke kért fel egyéni érdemeik, hozzáértésük, a nemzeti örökség iránti elkötelezettségük alapján. A bizottság 67. tagja maga az ügyvezető elnök. Rendkívüli megtiszteltetésnek tartom, hogy e fontos társadalmi feladatra engem kértek föl. Mindennek megfelelően a NÖB tagjainak többsége országosan ismert kiváló szakember, s nagy öröm, hogy a bizottságban való tevékenységet egyes tagok azután is vállalták, hogy az 1990-es választásokat követően magas állami tisztség viselői lettek. Ma is tagja a NÖB-nek az Országgyűlés elnöke, az Alkotmánybíróság elnökhelyettese, egy miniszter és egy politikai államtitkár. Tagjaink között számos akadémikus van, Kossuth- és Ybl-díjasok, kitűnő írók és újságírók. Nem 67 műemlékvédő tehát, hanem 67 olyan ember, aki legyen bár történész, jogász, pap vagy építész, kulturáltságánál, elkötelezettségénél, magas fokú magyar identitástudatánál fogva hajlandó társadalmi tevékenységet végezni a nemzeti örökség védelmében.

Már az 1989 novemberi alakuló ülésen szembe kellett néznünk azzal a lényegi kérdéssel, hogy mi is a nemzeti örökség valójában? Csak az építészeti örökség vagy más tárgyi örökség is, netán még a szellemiek is? Szívneműs vita után a bizottság magaévá tette azt a véleményt, hogy egyelőre tekintünk az UNESCO-világörökség egyezményi analógiájához magunkat. Ahogy az is csak az épített értékekkel foglalkozik és nem tekinti világörökségnek se a Mona Lisát, se a IX. szimfóniát, úgy mi is elégedjünk meg a műemlékek és műemléki együttesek társadalmi védelmével, s ha ezt a feladatot elvégeztük már, akkor gondolkodjunk csak azon, van-e kompetenciánk és elégséges szellemi kapacitásunk ide érteni a Szent Koronát vagy a Nemzeti dalt. Egyetértettünk viszont abban is, hogy a magyarság nemzeti örökségét két szempontból is tágabban kell értelmezni: egyrészt úgy, hogy abba beletartozik az itt élő vagy valaha is élt népek és nemzetiségek kulturális öröksége; másrészt úgy, hogy a magyar nemzeti örökség határa nem az államhatár, hanem része annak Kolozsvár vagy Csütörtökhely építészeti öröksége éppen úgy, mint Kossuth turini vagy Rákóczi rodostói háza.

A NÖB tevékenysége kettős: egyrészt feladatának tekinti a nemzeti örökség tárgyát képező műemlékek és együttesek kiválasztását és társadalmi védettség alá helyezését; másrészt azt, hogy ezt a védettséget a maga társadalmi eszközeivel, tekintélyével elősegíti. A bizottság tudatosan épít erre a tekintélyre, ezért is mondja ki munka- és ügyrendje: „A bizottság valamennyi tagja vesse latba személyes tekintélyét, az általa képviselt intézmények súlyát és találjon módot az események kedvező befolyásolására.” S minthogy a nemzeti örökség védelme elválaszthatatlan az építészeti örökség, a műemlékek védelme általános kérdéseitől, a szabályzat azt is rögzíti, hogy „A testület tűzze napirendjére mindazokat a kérdéseket, melyekben állásfoglalása hasznos lehet”. Az elmúlt időben a bizottság élt is ezzel a lehetőséggel, s mind egyénileg, mind testületileg fellépett a műemlékvédelem lényegét érintő fontos kérdésekben, s szerepe lehetett abban, hogy végül is helyes döntések születtek.

A tevékenység gerincét mindemellett egyelőre a nemzeti örökséggé nyilvánított emlékek és együttesek kiválasztása és a társadalmi védettség kinyilvánítása jelenti. Öt ülésen eddig 20 történeti városrész vagy nagyobb műemléki együttes és 71 egyedi műemlék vagy kisebb együttes került nemzeti örökséggé nyilvánításra. Ez utóbbiak egyrészt azok az egyedi emlékek, amelyek nemzeti örökség területén fekszenek, de önmagukban is olyan értékek, hogy fekvésüktől függetlenül is méltóak a nemzeti örökség rangjára. (Például: a budai várnegyed és a Duna két partjának látképe az UNESCO világöröksége részeként nyilvánvalóan nemzeti örökség is, de a Mátyás-templom vagy a Parlament ettől függetlenül, önmagában is az, hiszen sokkal értékesebb, mint mondjuk egy ház a Táncsics Mihály utcában vagy a Széchenyi rakparton.) Másrészt az egyedi emlékek közül a bizottság eddig a várakat, a romokat és a kastélyokat nézte át és nyilvánított közülük sokat nemzeti örökséggé. A sor a templomokkal, a középületekkel stb. fog folytatódni. Mikorra fejeződik be a nemzeti örökséggé nyilvánítás? A válasz nehéz. Ebben a tevékenységben mindenki társadalmi munkában vesz részt, ez különös gyorsaságot nem tesz lehetővé.

A nemzeti örökség részei eddig tehát a következők: Történeti városrészek és nagyobb műemléki együttesek: *Budapest*: Andrásy út, a budai várnegyed és a Duna-partok, a Wekerle-telep; *Eger*: belváros; *Esztergom*: várhegyi együttes; *Győr*: belváros; *Hollókő*: az ófalú a várral; *Kecskemét*: Fő téri együttes; *Köszeg*: belváros; *Magyarpolány*: a fő utca a kálváriával; *Pécs*: belváros; *Sopron*: belváros; *Sümeg*: a vár a ferences templommal és a püspöki palotával; *Szalafő*: Pityerszer; *Székesfehérvár*: belváros; *Szentendre*: belváros; *Szigliget*: az ófalú a várral; *Tata*: a várkastély és az Esterházy-kastély együttese; *Vác*: városközpont; *Veszprém*: váregyüttes;

Egyedi emlékek és kisebb együttesek:

Boldogkő vára; *Budapest*: Aquincum: a római város romjai, belvárosi plébániatemplom, a Lánchíd az alagúttal, Margit-sziget, domonkos romok, Magyar Állami Operaház, a Mária Magdolna-templom maradványai, Mátyás-templom és Halászbástya, Óbuda, katonai amfiteátrum, Óbuda, római katonai tábor közföldjének romjai, Országház, volt királyi palota, Nagytétény, Szász-Rudnyánszky-kastély; *Csesznek vára*; *Dömös*: prépostsági romok; *Drégely*: vár; *Edelény*: l'Huillier-kastély; *Eger*: minaret, vár; *Egervár*: várkastély; *Fertőd*: Esterházy-kastély; *Fót*: Károlyi-kastély; *Füzér*: vár; *Gödöllő*: Grassalkovich-kastély; *Gönc*: pálos kolostor- és templomrom; *Gyula*: vár; *Hatvan*: Grassalkovich-kastély; *Hédervár*: Khuen-Hédervári-kastély; *Jánosbánya*: Erdődy-Choron-kastély; *Keszthely*: Festetics-kastély; *Kisnána*: vár; *Kisvárd*: vár; *Körmend*: Batthyány-kastély; *Köszeg*: Jurisich-vár; *Martonvásár*: Brunswick-kastély; *Miskolc-Diósgyőr*: vár; *Nagyecenk*: Széchenyi-kastély; *Nagyvázsony*: pálos kolostor- és templomrom, Kinizsi-vár; *Noszvaj*: de la Motte-kastély; *Ónod*: vár; *Opusztaszer*: nemzeti emlékpark; *Oroszlány*: kamalduli remetiség; *Ozora*: Ozorai Pipo vára; *Pácim*: Mágóchy-kastély; *Pécs*: Jakováli Hasszán-dzsámi, ókeresztény sirkamrák, püspökvár és székesegyház; *Pécsvárad*: vár; *Ráckeve*: Savoyai-kastély; *Sárospatak*: Rákóczi-várkastély; *Sárvár*: Nádasdy-várkastély; *Siklós*: várkastély; *Simontornya*: várkastély; *Somogyvár*: bencés apátság romjai; *Sirok*: vár; *Sopron*: bencés templom,

ó-zsinagóga; Szabolcs: földvár; Székesfehérvár: középkori romkert; Szerencs: Rákóczi-várkastély; Szigetvár: vár; Szombathely: Iseum; Tác: Gorsium; Várpalota: Thury-vár; Vértesszentkereszt: bencés kolostor- és templomrom; Veszprémfajsz-Balácapuszta: római villa maradványai; Visegrád: királyi palota maradványai; Zalavár: rommaradványok; Zsámbék: premontrei templomrom.

A nemzeti örökséggé nyilvánításakor – mint a listából is megállapítható – a bizottság igyekezett komplex szemlélettel dönteni: az építészeti-esztétikai értékek mellett a tudatiakat is lényegiként figyelembe venni. Így kerülhetett a jegyzékbe több, építészetileg kevésbé fontos emlék, amelyek azonban a magyarság identitástudata szempontjából különösen fontosak. Így a drégelyi várrom vagy a somogyvári bencés apátság maradványai.

Mint arról már többször volt szó, a nemzeti örökséggé való nyilvánítás egyelőre nem jelent hatósági védettséget, csak társadalmi. Azért egyelőre, mert a készülő új műemléki törvény a tervek szerint már tartalmazni fogja ezt a védettségi kategóriát. Ha a tervezet valóra válik, a társadalmi védettség hivatalossá minősül. Addig a NÖB azt szorgalmazza, hogy a műemléki hatóság a nemzeti örökséggé nyilvánított együtteseket és emlékeket részesítse a legmagasabb fokú műemléki védelemben, ha az eddig még nincs így. Ennek megfelelően folyik pl. a budapesti Wekerle-telep műemléki jelentőségű területté való nyilvánítása.

A NÖB folyamatosan értesíti a nemzeti örökséggé nyilvánítás tényéről a műemlékek tulajdonosait, s a területileg illetékes önkormányzatokat. Bár a díszes oklevélhez csatolt mellékletből és magyarázatból világosan kiderül, hogy a NÖB-nek nincs hatósági jogköre s a védelem társadalmi jellegű, félreértések néha adódnak. De nem ez a jellemző, hanem az, hogy az önkormányzatok örülnek ennek a társadalmi védettségnek, azt segítségnek tekintik, s a nemzeti örökséggé nyilvánítást érvként használják föl ahhoz, hogy az értékes emlék fenntartásához minél inkább meg tudják szerezni a szükséges eszközöket. A bizottság számos erről tanúskodó levéllel rendelkezik, még olyanokkal is, amelyekben javaslatot tesznek a nemzeti örökséggé való nyilvánításra. Mindezek ellenére voltak, akik – ki tudja milyen érdekből – kétségbe vonták a NÖB legitimitását és megkérdőjelezték létjogosultságát. Csattanós választ adott erre a Honismereti Szövetség, amely sajátjának ismerte el a bizottságot és az Országos Műemlékvédelmi Hivatal is, melynek új elnöke hitet tett a NÖB szükségessége és legitimitása mellett.

Az, hogy a nemzeti örökség sorsa hogyan alakul a jövőben, még bizonytalan. Jó okkal remélhető, hogy a nem távoli jövőben a Parlament szentesíti a nemzeti örökség fogalmát, s nem kétséges, hogy mindazok a történeti együttesek és műemlékek, amelyeket a NÖB azzá nyilvánított, elnyerik a tényleges védelmet. Jut-e pénz a helyreállításukra, a folyamatos jó karban tartásukra, arra, hogy csak méltó rendeltetést szolgáljanak? Válaszolni erre ma se a szerző, se a Nemzeti Örökség Bizottsága nem tud, mint ahogy arra se, hogy sikerül-e tulajdonviszonyaikat úgy biztosítani, hogy az méltó legyen vagy maradjon magához az örökséghez. A megnyugtató válaszhoz ismerni kellene a holnap és holnapután gazdasági lehetőségeit, de azt is, hogy a műemléki törvény mellett milyen egyéb törvények és jogszabályok születnek a privatizáció és reprivatizáció kérdésében. A NÖB mindenesetre azon van, hogy ezekre a kérdésekre kedvező válasz adassék.

Román András

A nemzeti örökség fogalma – a nemzeti örökséggé nyilvánítás szempontjai

Elfogadta a Nemzeti Örökség Bizottságának 1989. november 28-i alakuló ülése

1. a) Nemzeti örökség a hazánk történeti múltjának jellegzetes, pótolhatatlan, és építészeti, történeti, régészeti, képző-, ipar- vagy kertművészeti, néprajzi vagy műszaki szempontból kimagasló jelentőségű olyan ingatlan emléke, amely az ország történelmének, gazdasági-társadalmi és kulturális fejlődésének – a fejlődés nemzetközi irányzataihoz való kapcsolódásának vagy azokhoz képest sajátos értékek létrehozásának – meghatározó tárgyi bizonyítékául szolgál, s ezáltal mintegy nemzeti létünk megtestesítője, nemzeti azonosságtudatunk forrása, s mint ilyen, az állam és a társadalom részéről feltétlen védelemre, kiemelt gondoskodásra tart számot.

b) E meghatározásban ingatlan emlékek az épületek, más építmények és egyéb ingatlan jellegű alkotások, azok szervesen összetartozó együttesei, illetve azok tartozékai, továbbá a hozzájuk kapcsolódó képző- és iparművészeti alkotások.

c) Nemzeti örökségnek tekintendők az a) és b) pontban foglalt szempontoknak megfelelő mindazon alkotások is, amelyeket más népek, nemzeti kisebbségek hoztak létre hazánk területén, de amelyek hazánk történelméhez és kultúrájához szervesen kapcsolódnak.

2. Nemzeti örökséggé nyilvánítandók:

a) Építészeti szempontból az építészet, az építőművészet és a településkultúra fejlődését dokumentáló legfontosabb épületek, épületegyüttesek és településrészek. Ezen belül

– az egyes európai építészeti korszakok legmagasabb művészi színvonalú hazai, illetve az építészet nemzetközi fejlődése szempontjából is számottevő alkotásai, illetőleg ezek maradványai;

– az európai építészet összképéhez való hozzájárulásként, illetve nemzeti sajátosságként értékelhető hazai stílusváltozatok típusalkotó példái, legmagasabb művészi színvonalú alkotásai, illetőleg ezek maradványai;

– az egyes épülettípusok kialakulásának és fejlődésének, a hazai építőművészet fejlődésének legfontosabb tárgyi dokumentumai;

– a településkultúra hazai fejlődését, a jellegzetes magyar városi és mezővárosi településszerkezet, beépítési mód, város- és utcakép kialakulását és fejlődését bizonyító legjelentősebb épületegyüttesek és településrészek;

– legjellegzetesebb, nemzeti szimbólum értékű településképeink, illetve azok meghatározó látványi elemei, ideértve az épített és a táji környezetet egyaránt.

b) Történeti szempontból a nemzeti létünk, történelmünk, társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődésünket megtestesítő, illetve dokumentáló legkiemelkedőbb épületek és más építmények, ezek együttese, illetőleg maradványai.

Ezen belül

– az államiságunkat, annak történetét megtestesítő alkotások;

– a történelmünk alakulásáról, sorsfordulóiról tanúskodó, vagy kimagasló személyiségeihez kapcsolódó legfontosabb alkotások;

– a társadalmi, gazdasági, kulturális és egyházi életünk, intézményeink fejlődését, nemzeti hagyományainkat megtestesítő, illetve dokumentáló legfontosabb alkotások;

– a kegyeleti szempontból kiemelkedő jelentőségű emlékek, emlékhelyek.

c) Régészeti szempontból azok a feltárt vagy még feltárásra váró, de megbízhatóan ismert, kulcsfontosságú rommaradványok és azok együttese, amelyek

– a magyar honfoglalás előtt hazánk területén élt népek, kultúrák dokumentumai;

– az a), b), f), g) pont szerint jelentős, elpusztult alkotások maradványai.

d) Képző- és iparművészeti szempontból a kiemelkedő képző- vagy iparművészeti értéket jelentő, ingatlan jellegű alkotások – önálló építmények, illetve épületek és más építmények részei és tartozékai –, amelyek a képző- vagy az iparművészet egyes európai korszakainak legmagasabb hazai színvonalát reprezentálják, azok nemzetközi fejlődése szempontjából is számottevőek, vagy a sajátos hazai stílusváltozatokat meghatározóan képviselik. Nemzeti örökséggé nyilvánítandók az e szempontoknak megfelelő köztéri szobrok, emlékművek és más önálló építmények, illetve épületdíszítő alkotások, berendezések, enteriőrök. (Az épület illetve más építmény részét vagy tartozékát képező alkotások védelme kiterjed a befoglaló épületre, épületrészre, építményre is.)

e) Kertművészeti szempontból a kertépítészeti hazai fejlődését, a kertépítészet egyes irányzatait hazánkban a legmagasabb színvonalon képviselő történeti kertek.

f) Néprajzi szempontból a magyarság és a hazánk területén élő nemzetiségek építő- és településkultúrájának fejlődését, annak jellegzetes típusait dokumentáló legfontosabb népi épületek és más építmények, illetve azok együttese.

g) Műszaki szempontból az ipar, a mezőgazdaság és a közlekedés fejlődését, a tudomány és a technika hazánkban elért mindenkor legmagasabb színvonalát dokumentáló legjellegzetesebb, illetve legkiemelkedőbb alkotások.

3. A nemzeti örökséggé nyilvánítás feltételeinek való megfelelést minden emlék esetében egyedileg kell részletesen megvizsgálni. A döntés meghozatalánál azonban azt is szükséges szem előtt tartani, hogy a nemzeti örökség állománya lehetőség szerint együttesen, összetételében is hűen tükrözze hazánk történeti múltját, illetve azt, ami abból örökségként ránk maradt.

4. A nemzeti örökséggé nyilvánítást semmilyen politikai vagy gazdasági megfontolás nem korlátozhatja, annak egyedüli kriteriuma az 1–3. pontban felsorolt szempontoknak való megfelelés. Tekintve azonban, hogy az e szempontok szerinti megítélés természeténél fogva szubjektív, a nemzeti örökséggé nyilvánításra csak körültekintő vizsgálat, alapos mérlegelés alapján kerülhet sor. Arra nem méltó emlékek felvétele a nemzeti örökség jegyzékébe a lista felhívulását, a nemzeti örökség fogalmának devalválódását eredményezheti. Előzetes becslés szerint a jegyzékbe kerülésre joggal számot tartó emlékek nagyságrendje néhány százra tehető.

5. A nemzeti örökséggé nyilvánítás elsősorban társadalmi, erkölcsi védelmet jelent. A védelem hatékonyságának fokozása érdekében szükséges, hogy a Nemzeti Örökség Bizottság által jegyzékbe vett emlékek megfelelő állami védelemben is részesüljenek.

a) Az előkészületben lévő műemlékvédelmi törvény koncepciója javasolja (azonos vagy más hasonló elnevezéssel) a nemzeti örökség kategóriájának jogszabályi bevezetését. Amennyiben az Országgyűlés ezt elfogadja, a törvény hatálybalépését követően a Nemzeti Örökség Bizottsága, mint javaslattevő haladéktalanul terjessze az addig felvett emlékeket az illetékes szerv elé az e legmagasabb kategóriában

való állami védetté nyilvánításra. A bizottság további eljárást a törvénnyel összhangban szükséges szabályozni.

b) Átmeneti intézkedésként, a műemlékvédelmi törvény hatálybalépéséig a jelenleg érvényes jogszabály, a műemlékvédelemről szóló 1/1967. (I. 31.) ÉM sz. (többször módosított) rendelet figyelembevételével kell eljárni. Amennyiben a nemzeti örökséggé nyilvánított emlék e rendelet szerint nem minősül védettnek, „műemlék”, illetve nagyobb együttes, településrész esetében „műemléki jelentőségű terület” kategóriában való védetté nyilvánítását; amennyiben védett, de nem az említett kategóriákban, az M, illetve MJT kategóriába való átsorolását kell kezdeményezni az Országos Műemléki Felügyelőségnél, illetőleg a Budapesti Műemlékfelügyelőségnél. A javaslattevő, valamint az e kategóriákon belül is megkülönböztetett hatósági védelmi intézkedések kezdeményezője a Nemzeti Örökség Bizottsága.

A horvátországi magyarok hagyományörzésének esélyei

A horvátországi magyarság lélekszáma huszonötezer körüli. Ennek csaknem kétharmada szórványokban él, a maradék tízezer a Drávaszögben, többé-kevésbé homogén nemzetiségi környezetben található. A tízévenként ismétlődő népszámlálások azt támasztják alá, hogy évente csaknem egy százalékkal fogy a magyarság. A Drávaszög nemzetiségi viszonyait vizsgálva kimutatható, hogy a magyarok az összlakosság valamivel több mint húsz százalékát alkotják, pontosabban alkották az 1991-ben kitört szerb-horvát háborúig. A drávaszögi magyarság 30–40 százaléka ugyanis a háborús veszély elől a szélrözsza minden irányába menekült. Zömük az anyaországban, a Magyar Köztársaságban talált oltalmat. A menekülők között voltak értelmiségiek, papok és más foglalkozásúak is. Számuk eddig sem volt jelentős, elvesztésük mégis hatványozottan éreztette hatását. A veszteséget súlyosbítja, hogy nagyon sok fiatal elsodort a háború szele: zömük Nyugat-Európa felé vette az irányt, s amennyiben lehetőségük nyílik az ottani beilleszkedésre, aligha térnek vissza szülőföldjükre.

A magyarság kultúrájának kváderkövei évszázadok óta a jól szervezett és többé-kevésbé folyamatosan működő anyanyelvi iskolák. Ezekből a homogén és vegyes lakosságú helységekből is előfordulnak.

1–8. osztályig magyar tannyelvű iskolák voltak: Laskó, Vörösmart, Újbezdn.

1–4. osztályig magyar tannyelvűek: Kopács, Várdaróc, Sepse, Csúza, Nagybodolya, Hercegszöllős, Kisköszeg.

5–8. osztályig kétnyelvűek: Hercegszöllős, Kisköszeg.

A kétnyelvű iskolákban egy tanítási órán belül a magyart és a horvátot is használták.

Egy nagyobb felmérés készült öt esztendővel ezelőtt, s kiderült, hogy az 1986–1987-es tanévben 53 tagozatban folyt anyanyelvű tanítás, s ebből 16 az osztatlan alsó tagozatos osztály. A pélmonostori községben, amely közigazgatásilag magába foglalja a Drávaszög valamennyi olyan települését, ahol magyarok is élnek, összesen 564 gyermek tanult magyarul, vagyis anyanyelvén. Mellettük a magyar nyelv és a nemzetiségi kultúra alapjait horvát tannyelvű általános iskolákban is oktatják. Az anyanyelvű órákat többnyire a vegyes házasságból származó tanulók látogatják, valamint azok a horvát vagy más nemzetiségűek, akik környezetnyelvként el kívánják sajátítani. A már megnevezett területen ily módon 651 tanuló részesült magyar oktatásban. Az azóta eltelt időszakban a gyermeklétszám nagyobb mértékben nem ingadozott: vagy stagnált, kismértékben csökkent.

A középiskolai teljes anyanyelvű képzés csak részleges, ugyanis a pélmonostori középiskolai központban kétnyelvű az oktatás, tantárgyanként váltakozik a tanítás nyelve. Az első két osztályban több a magyarul tanult tantárgyak száma, míg a harmadikban és negyedikben a szaktantárgyak oktatási nyelve leginkább horvát. A továbbtanulás ilyen formáját évente átlagosan száztíz–százötven tanuló választja. A tanáraik száma 15–17 között van.

Az iskoláskor előtti intézményekben, az óvodákban a csoportok foglalkozási nyelve a környezettől függően magyar vagy kétnyelvű. A pélmonostori községben hét csoportban, hét óvónő 130–150 kisgyermekkel foglalkozik.

A nemzetiségi kultúra őrzésében kiemelkedő szerep jut a szakköröknek, amelyek nem hiányoznak egyik iskolából sem. E téren elsősorban az irodalmi és hagyományápoló csoportoknak van messzemenően nagy jelentőségük, ugyanis tagjainak önismeretük tágtá-
sában az iskolai programokon kívül nyílik alkalom többletismeretek megszerzésére.

Kiemelkedően szép eredményeket ért el a laskói Petőfi Sándorról elnevezett iskola Sztárai Mihály önképzőköre. Elsősorban a néphagyományok gyűjtésében, mind a szellemi, mind a tárgyi emlékek megmentésében jeleskedtek. Számos esetben országos elismerésben részesültek. Ugyancsak ennek az iskolának működik olyan táncsoportja, amely a környék dal- és táncgyagyományait ápolja. Hasonló tevékenységet fejt ki a vörösmarti általános iskola csoportja is. Kibontakozóban vannak honismereti csoportok is, amelyek elsődleges célul a közvetlen szülőföld hagyományait, megőrzésre érdemes emlékeit kívánják a gyermekekkel megismertetni.

Az 1991-es háború kitörése nagyrészt megszüntette a hatékony iskolai oktatást. A középiskola magyar tagozatai megszűntek, de azokban az általános iskolákban is, ahol négyszáz-négyszázötven éve szinte folyamatos a tanítás, megakadt az oktatói-nevelői tevékenység. A gyermekeknek legalább fele elmenekült, a félszáz tanár közül is alig maradt tucatnyi, aki megkísérelte szavatolni a magyar oktatás folytonosságát. A további talpon maradás elengedhetetlen feltétele, hogy a magyar óvodák, a megszűnt középiskola belátható időn belül a legzavartalanabban működhessenek.

A magyar nyelvű kultúra terjesztésében fontos szerepet töltenek be a könyvtárak, amelyek egy kialakult hálózat részeként működnek. Jelentős hányaduk a múlt századi olvasóköri-körből nőtt ki. A falusi könyvtárak mellett iskolaiak is nyitva tartanak. A Drávaszögben tizenhét könyvtár 20–21 ezer kötetet tárol a polcokon. Gyakorlatilag 2–2,5 kötet jut egy-egy magyar lakosra. Az állomány java ajándékozás, anyaországi szervezetek, kiadók és intézmények révén jutott hozzájuk, kisebb részük vásárlás útján. A háborús események szóltak közbe, s nem sikerült megvalósítani azt az elképzelést, hogy a drávaszögi könyvtárak bekapcsolódhassanak az egységes horvátországi könyvtári információs rendszerbe.

Az egész horvátországi magyarság életében kiemelkedően fontos szerepet tölt be a Horvátországi Magyarok Szövetsége. Jogelődje, a Horvátországi Magyar Kultúr- és Közoktatási Szövetség, 1949-ben alakult meg. Átszervezésére és mostani névadására 1967-ben került sor. A HMSZ szervei a plénum (választmány) és az elnökség, valamint a mellette működő szakbizottságok. A HMSZ a meghirdetett programjában kezdeményezője, megformálója, szervezője és megvalósítója kíván lenni a horvátországi magyar nemzetiségű polgárok tevékenységének az oktatás és nevelés területén, a nemzetiségi kultúrában és művészetben, a néprajz és egyéb kulturális értékek ápolásában, a magyar nemzetiség kiadói és tájékoztató tevékenységében, valamint a nemzetiség alkotmányos jogainak és kötelezettségeinek megvalósításában. Igazából a művelődési élet terén születtek nagy hatású eredményei. Író-olvasó találkozók, színházi előadások, fórumműsorok, népszerű tudományos-ismeretterjesztő előadások stb. révén a legkisebb települések magyar ajkú lakosait is hozzásegítette az anyanyelvű közösségi élethez. Az eddig kilenc kötetből álló évkönyvsorozatával, néprajzi és helytörténeti kiadványaival, az anyanyelvű tankönyvek kiadásához való hozzájárulásával a műsorszolgáltató tevékenységén túl nemzetiségpolitikai eredményekről is beszámolhat. Rendszer tevékenysége azonban igazából megszűnt a háborús események kitörése után. Szokásos vállalásainak csak kis részét valósíthatja meg a lakosság szétszórtsága és a nem funkcionáló intézményrendszer miatt. Már azonban most nyilvánvaló, hogy a konszolidálódást követő időszakban a legfontosabb feladatok egyike közé tartozik a HMSZ újjászervezése, hiszen a Horvát Köztársaság nemzetközi elismerése után a független államban a magyar kisebbség teljes körű érdekképviseletét kell felvállalnia.

A horvátországi magyarság szakosodott intézményrendszerében kiemelkedően fontos szerep jut a Magyar Képes Újságnak. A lap 1984-től hetente jut el az olvasóhoz. Ez jelentős előrelépés, hiszen korábban havonta csak két alkalommal vehette kézbe. Példányszáma 3–4 ezer között váltakozik. Gyakorlatilag a mindenes szerepét tölti be. Tájékoztató társadalmi-politikai eseményről, a művelődési életéről, foglalkozik a horvátországi magyarságot érintő kérdésekkel, de hasábjairól nem marad ki a néprajz, a művészet, az irodalom, a sport sem. Készítésekor szerkesztői sohasem fedelkezhetnek meg arról, hogy a Horvát Köztársaságban ez az egyetlen magyar nyelven megjelenő sajtótermék. A lapkiadás mellett a szerkesztőség könyveket is ad ki. A szépirodalmi munkák közül elsősorban a horvátországi magyar alkotók műveit jelentette meg. Jelentős részt vállalt a horvátországi magyar néprajzi kutatások publikálásából, valamint a tankönyvkiadásból is részesedett.

A magyar kultúra terjesztésében a szakosodott intézményi rendszerben fontos hely illeti meg az Északi Rádió napi félórás magyar adását, valamint a Zágrábi Televízió északi stúdiójából sugárzott havi adást. Elsősorban a rádióadások gyakoriságuk révén fontos tényezői az anyanyelvű tájékoztatás mellett a beszédkultúra terjesztésének, a nyelv őrzésének, a helyes és szép beszéd elsajátításának.

A művelődési élet központjai a falusi művelődési otthonok. A 1960-as évekig fő tevékenységük abban merült ki, hogy öntevékeny színházi műkedvelő előadásokat szerveztek. Egy-egy település fiataljait fogták össze, a maguk és közvetlen környezetük szórakoztatására évente, főleg a téli hónapokban, amikor népszínműveket tanultak be. A televíziózás azonban megszüntette ezeket a vállalkozásokat. Sokáig úgy tűnt, hogy végleg megszűnnek. Részben a HMSZ-nek tulajdonítható, hogy új munkaformákat igyekeztek meghonosítani, s ezáltal legtöbbjüknek sikerült túlélni a válságot, amelyet elsősorban az érdektelenség váltott ki. A művelődési otthonok a HMSZ irányításával és hathatós támogatásával népszerű-tudományos előadásokat, író-olvasó találkozókat, különféle kiállításokat, fórumműsorokat, színházi vendéjátékokat kezdtek szervezni. Kiemelkedő teljesítményt nyújtott a laskói, a vörösmarti és a csúzai egyesület. Az 1980-as évektől kezdve ezek a művelődési egyesületek adtak otthont a gomba módra szaporodó asszonykórusoknak, amelyek azt tűzték ki célul, hogy a szűkebb szülőföld népdalkincsét őrzik tovább s mutatják be. Ugyancsak ezek az egyesületek alapították a helytörténeti és néprajzi gyűjteményeket. Mivel a területen hivatásos múzeum nem működött, a környéken sem volt olyan intézmény, amely a magyarság tárgyi emlékeit gyűjtötte volna, fontos szerepet vállaltak a tárgygyűjtésben és az anyag bemutatásában. Vörösmarton a Baranyai Júlia Múzeumi Gyűjtemény a Drávaszögge vonatkozó helytörténeti és néprajzi anyagot mutat be. A Laskói Helytörténeti és Néprajzi Gyűjtemény elsősorban a drávaszögi Alfaluk tárgyi hagyatékát őrzi. Kópács falu gyűjteménye a páratlanul gazdag vizivilág élőlényeit mutatta be. A háború következtében azonban kiállítására nagyrészt megsemmisült.

A művelődési otthonok fogadták be az amatőr népi táncgyűjtéseket is. A csoportok elsősorban a helyi táncgyűjtés színvonalát emelték, a jó szakmai irányításnak köszönhető, hogy létrejött a Horvátországi Magyarok Szövetségének Központi Táncgyűjtése, amelynek fiatal tagjai elsősorban az iskolai és falusi táncszerepekből verbuválódtak.

Elsősorban az öntevékeny kezdeményezésnek köszönhető, hogy a Drávaszög népe az elmúlt két évtized során megismerkedett múltjával, újratanulta hagyományait, könyvekből felmérhette azt a gazdagságot, amit elődei felhalmoztak. Egyszóval lehetősége nyílt az önismeret megszerzésére.

1992 nyarán azonban lesújtó a vele kapcsolatos tény: a drávaszögi magyarság jó egyharmada távol él otthonától. Akik nem hagyták el szülőföldjüket, azok a háborús körülmények miatt tapasztalhatják, hogy nem működik a ritka kivételtől eltekintve az az intézményrendszer, amely korábban az anyanyelvű kultúra terjesztésében pótolhatatlan szerepet játszott. Hogy ne hamvadjon el végképp ez az évszázados kultúra, most többre van szükség, mint valaha: legelőször újból szülőföldre, anyanyelvre és nagyon nagy hitre. Egy csapásra ugyanis lehetetlen lesz újjáéleszteni a közösségi élet intézményeit. Nyilván jelentős időnek kell eltelnie, amíg megkezdődhet újjászervezése és későbbi kibontakozása. Eppen ezért multhatatlanul szükséges az anyaországi művelődési intézmények hathatós támogatása. Mert már most bizonyosnak látszik, hogy szakkáder, technikai feltételek hiánya és a háború okozta sok-sok gond, akadály nem teszi lehetővé a drávaszögi művelődési élet gyors felépülését. S az is bizonyos, hogy végső soron a horvátországi magyarság megőrzésében is csökken a hatékonysága. Eppen ezért sem nélkülözhető az összefogás!

Lábadi Károly

Ha más nyelven beszélek, mindig kissé elfogódott leszek, de bátrabb, egyenesebb. Meg vagyok fosztva attól, hogy a szók közötti esőnddel az ezredik árnyalattal hassak. Mégis bizonyos szabadságot ad ez. Általában azt tapasztaltam, hogy a kellemes dolgokat anyanyelvemen tudom inkább közölni, de a kellemetlen dolgok – fölmondani egy régi hű alkalmazottnak, vitatkozni egy szerződés kétes pontjairól, gorombáskodni a pincérről, szemébe vágni valakinek a nyers és kínos igazságot – könnyebben mennek más nyelven. Szerelmet vallani anyanyelven óhajtok, de szakítani idegen nyelven. Verset írni magyarul, de kritikát lehetőleg portugálul. (Kosztolányi Dezső: Ha más nyelven... 1927.)